

Beszélgetés Bálint Sándorral

Bálint Sándor, a szegedi egyetem nyugalmazott néprajzprofesszora, augusztus 1-én volt hetvenéves. Január 13-án, egy téli vasárnap délután, szőregi hajlékomban hangzott el az itt következő beszélgetésünk. Nem a közlés végett vettem hangszalagra, hanem csupán hogy az én róla írandó köszöntőmhöz kapjak nyersanyagot. Lassan érlelődött meg bennem, hogy hitelesebb, méltóbb születésnap megemlékezést e beszélgetésnél úgysem írhatnék, ezért döntöttem — az ünnepelt beleegyezésével — ennek közzététele mellett. A mindkettőnk számára természetes ö-ző alakokat irodalmi nyelven adom vissza.

— Sándor Bátyám, meddig tudod visszavezetni az őseidet? Mikor a negyvenes években anyakönyvi kivonatokat kellett beszerezned, nyilván akkor egy csomó ősidet megismerted...

— Igen... Vannak föltételezhető őseim. Rögtön megmagyarázom, hogy ezt hogy értem. Az 1522-es tizedlajstromban szerepel Bálint Gáspár.¹ Azután a 17. századból maradt fenn az alsóvárosi kolostorban egy anyakönyv, ami megérdemelné a publikálást, abban is többször találkozunk a Bálint névvel, és a 18. században, amikor az írásbeli források már megsokasodnak, sűrűn fölbukkan a Bálint meg a Kónya név is, édesanyámnak a neve; a Kónyák valószínűleg felsővárosi eredetűek voltak régebben, és csak a 19. században, házasodás vagy nem tudom, mi révén kerülhettek Alsóvárosra. Nos, a 18. században sűrűn előfordul a Bálint név, és ami föltűnő, amikor megkezdődött a szegedi nép hatalmas migrációja a Bánátba, Temesközbe, ahol jártam, alig van olyan falu, ahol a Bálint névvel ne találkoznánk. Mellékesen említtem meg, hogy mikor a negyvenes évek elején kutattuk az őseket nagy kényszeredetten, az a különös, azt hiszem, elég ritka szerencse ért, hogy lementem az alsóvárosi plébániára, és mondtam, miről van szó, s ők visszafelé kinyomozták... kérdezték, hogy nyomozzuk még a nagyszülőkön kívül is? Ismerősök voltak, hát mondom, próbálják meg, ha nem röstellik. És a 18. század végén már fölbukkan a Bálint és a Kónya név is; talán hogyha a belvárosi parókianak az anyakönyveiben utánanéznénk, tudniillik a 18. században csak egy plébániája volt Szegednek, ott az előzményeket szintén meg lehetne találni. Summa summarum: az összes apai-anyai ágon fölmenő őseimet mind megkaptam ott az alsóvárosi plébánián.

— Ezek mind földművelők voltak?

— Földművelésről talán csak a 19. század második felében lehetne inkább beszélni; családi hagyomány szerint, az öregapámat még ismertem, 1838-ban született, halászcsaládnak volt a sarjadéka, és ő azt állígtatta, hogy az apja, öregapja is szintén halász volt. Ott a Fehérpartnál, Szentmihálytelek alatt, akkor még ott folyt a Tiszának azóta holt ága, ott halásztak. Noha városiak voltak, egy águk kikerült Szentmihálytelekre.

— Ez, Bálint, apai ág?

— Bálint. Az öregapám, akit Bálint Pálnak hívtak, és mint mondtam, 1838-ban született, s 1920-ban halt meg, háromszor nősült. Három feleségét temette el, és összesen tizenhétgyereke volt ettől a három asszonytól, akik közül azonban tán csak heten vagy nyolcan érték emberkort; ami hát mutatja, hogy a gyerekhalandóság milyen nagy volt abban az időben. Az öregapám később, amikor a Tiszát szabályozták, a Fehérpartnál révész volt. Ez a Fehérpart ott van Szentmihálytelek és

1. BÁLINT Sándor: Az 1522. évi tizedlajstrom vezetékei. Bp. 1963. 40. p. /A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 105./

Alsóváros között, és a Bánátba, különösen a közeli helyekre, Törökkanizsára, Csókára irányuló forgalom itt, ezen a fehérparti révén bonyolódott le.² Itt volt révész a hetvenes-nyolcvanas években. Azután, hogy a szabályozás a vízi életre katasztrofális csapást mért, úgyhogy a régi vízenjárók kénytelenek voltak más élet után nézni, öregapám is kapta magát, és kiment Királyhalomra, a mostani Ásotthalomra, és ott a várostól árendás földet fogott. Ott élt egészen késő öregségéig. Az édesapám a második gyerek volt a családban, 1871-ben született...

— *Melyik asszonytól? Hanyadiktól?*

— Az első asszonytól, bizonyos Kiri Annától. Ez a Kiri is jellegzetes alsóvárosi név. Ő részben ottan segített az édesapjának a révészkedésben, részben pedig, sokat hallottam később, hogy kocsifuvarral eljárt a tiszai töltést megemelni, megtölteni. Azután 1895-ben nősült meg. De először talán az anyai őseimről szólnék valamit. Mint mondtam, ezeket Kónyának hívták, de bennünket, már a családot, Alsóvároson, Szentmihályteleken csak Szaka néven emlegetik. Ez tudniillik a családnak a ragadványneve. Nem tudom megfejteni, már sokat törtem a fejemet, hogy mi a *szaka* szónak az eredete. Persze a ragadványnevek között sok ilyen megfejthetetlen szó akad. Nagyon jellemző, hogy a Szaka név belekerült a szegedi szóláshagyományba...

— *Nincs embőr hiba nélkül, csak Szaka Imre, az is möghalt...*³

— Az is möghalt... Úgy van...

— *Akartam kérdezni, föl van írva, hogy ez rokon-e?*

— Nagybátyám volt, nagyon jelős embőr, ha már ezt a kérdést fölvetted, egész életében kútasással foglalkozott. Kútasással meg kemencetapasztással. Messze földre, messze tanyákra is elhívták Imre bácsit dolgozni, kemencét csinálni, kutat furni. Minden családnak vannak emlegetett esetei, amik nemzedékeken keresztül fennmaradnak. Az én családomban többször hallottam, hogy az én dédöregapám, bizonyos Kiri József, híres *kopplalós* volt még a vasúti közlekedés előtt, eljárt messze vidékekre, és egy alkalommal hazaért a városba, az istálló ott volt a mostani Marx tér környékén, oda bekötötte a lovakat, elvégezte, amit el kellett, és megindult hazafelé. Sötét éjszaka volt, érkezett a zsidó templom elé, és ott megbotlott valamiben a lába. Valami zajt hall, lehajolt, hát kiderült, hogy egy kis újszülöttet tettek oda ki. Erre az öreg kapta magát, mit csinált volna, fölvette, és elvitte haza Alsóvárosra. Ott laktak a templom szomszédságában, a háza helyét tudom is még, hogy hol, és azt mondja a feleségének: „No, asszony, te mindég azt mondd, hogy azokról a messze utakról nem hozok neked semmit ajándékba. Hát nézd, *ehén van é*. Így még így jártam. Hát mit csináljunk ezzel a kis ártatlannal?” Hát mit csináljunk? Volt már akkor is három vagy négy gyerek, hát elfér a többi közt. Fölnevelték tisztességesen, a nevükön szerepelt, Kiri Viktóriának hívták, aztán egy Berta nevűhöz ment férjhez. Azért, miután a zsidó templomnak a közelében bukkant rá, egész életében Zsidó Viktor lett ennek a nagynénémnek a neve.

— *Köszö keresztapádról nem tudsz semmit? Ki volt, mi volt?*

— Nagyon nagy borívó ember volt. (*Nevet.*) Valószínűleg édesapámnak legénykori cimborája volt. Már közismert Móricz Zsigmond révén: a szögedi kufa, Ágnis néni, Balogh Ágnes, aki az édesanyámnak volt első unokatestvére, tehát tulajdonképpen nekem is nagynéném.⁴ Édesanyámnak a szüleit Kónya Antalnak és Börcsök Teréziának hívták. Ezek alsóvárosiak voltak, olyan *célszörű szögény embörök*, és amikor az 1830–40-es években parcellázták a Bodomaljat,⁵ az ott Szentmihálytelek alatt van, ottan kertészségek létesültek, ez a szegedi paprikatermesztésnek egyik fő fészke, ők is béreltek ottan kis földet, házat építettek. Édesanyámék heten voltak testvérek; édesanyám volt, Kónya Anna, a legfiatalabb. Öregapám a falunak a csordása volt. Öreganyám mint afféle tűzrólpattant szegedi parasztasszony, ő hordta a fején a kalapot, ő irányította a családnak az életét, és próbált mellékeseket is elő-

2. INCZEFI Géza: Szeged környékének földrajzi nevei. Bp. 1960. 29. p. /Nyelvtudományi Értekezések 22. sz./

3. BALINT Sándor: Szegedi szótár. Bp. 1957. 2. köt. 439. p.

4. MÓRICZ Zsigmond: A szögedi kufa. Híd, 1941. jan. 28. = Móricz Zsigmond regényei és elbeszélései. Bp. 1965. 12. köt. 851–854. p.

5. BALINT: Szegedi szótár, 1. köt. 103. p. Vö. INCZEFI: i. m. 16. p.

teremteni. Sokat mesélte az édesanyám, hogy hét *lovuk* volt nekik ott az ereszet alatt; a *ló* vagy *küli* az olyan szerszám, amin valamikor a paprikát törték. Hát ebből próbált egypár garast fordítani. Édesanyám 19 éves korában férjhez ment egy özvegyemberhez, Katona Antal alsóvárosi vízimolnárhoz. Ez volt 1884-ben. És ekkor az édesanyám még közelebbi kapcsolatba került a paprikával; mert akkor már Katona Antal nem lisztet, hanem paprikát őrlött. Ott volt a szomszédban különben a híres Bukusza Ignác dudásnak is a vízimalma.⁶ Ez a házasság gyerektelen maradt, és nyolcévi együttélés után az édesanyám megözvegyült. Akkor már ő folytatta tovább a vízimalomban az őrlést, valakinek helyt kellett állni; és azonkívül a paprikát szárította, csipödté, a malomban törte. Pár évi özvegykedés után elkommendálták az édesapámnak, aki legényember volt. Egyébként az édesanyám hat esztendővel volt idősebb az édesapámnál, de mint mondják, végig boldog egyetértésben éltek. Legfőljebb az volt a szomorúságuk, hogy család nem akart lenni; és ekkor, mikor az öregapámnak a harmadik felesége meghalt, a legfiatalabb gyereket, aki akkor egy és fél éves volt, Palit, elhozták *örökből*. Én is nagyon szerettem, a bátyámként tiszteltem. Az első világháborúban, az orosz fronton, mint huszár halt meg. Édesapámék akkor már városi lakosok voltak, a Pálffy utcába kerültek, bár nem abba a házba, amelyikben én születtem, és akkor már teljesen a paprikával foglalkoztak; egypár hold földet is szereztek maguknak, és olyan kisparasztkok voltak, akik rendkívül intenzív paprikatermelést folytattak. Nem csak termeltek, hanem föl is dolgozták; akkor még *csipödés* volt, tehát szárították a hüvelyes paprikát a kemencében, azt összezúzták, és azután úgy őrölték. De már belekapcsolódott édesanyám az 1900-as évek legelején a paprikahasításba is. S talán dicsekedés nélkül mondhatom, Obermayer Ernőnek a szavai után, hogy nagy része volt édesanyámnak abban, hogy a szegedi paprika minőségileg olyan magas színvonalat ért el.⁷ Végre aztán megszületett az első gyerek: Antal nevű bátyám, aki azonban még pályás korában meghalt. Én 1904. augusztus 1-én láttam meg a napvilágot. Számomra nagyon jellemző módon Szeged egyik fogadalmi ünnepét, a Vasas Szent Péter napját választottam ki születésnapomul.⁸ Talán szintén csak az én számomra jelentős, hogy utána a havibúcsún volt a *csök*, a keresztlői vendégség. Örültek nagyon, hogy egy idősödő házaspárnak végre gyereke született. Azonban nem sokáig örülhettek ennek a gyarapodásnak, mert édesapám 1905 áprilisában tifuszban hirtelen meghalt. Édesanyám attól kezdve — harmadszor nem ment férjhez — részben a paprikával foglalatzkodott, részben pedig belőlem próbált embert faragni.

— Több testvéred...?

— Több testvérem nem volt, illetőleg a Katona Antalnak volt két családja, azok édesanyámnak a mostohagyerekei voltak; ezeket is úgy szerettem, mint a testvéreimet. Mind a kettő meghalt már különben.

— Most élnek-e rokonaid Alsóvároson?

— Anyai ágon még elég szép számmal élnek. Az apai ág részben tanyán ragadt, részben pedig szétszóródott itt a környékre.

— A szülőházad a Pálffy utca 72? Nem kórházban születtél, hanem a háznál?

— Odahaza születtem, a háznál, igen. Talán érdekes, hogy nagyon beteges gyerekek voltam, s noha az édesanyám nagyon okosan mindig orvoshoz vitt, egyszer annyira elvesztette a bizodalmit, hogy még a Tüdő Vincéhez⁹ is kivitt, Alsótanyára. Ez, mint tudjuk, híres javasember volt, és sokszor elmondta az édesanyám, én nem emlékszem rá, tán két éves lehettem, hogy a Tüdő Vince a homlokomra tette a kezét, egy kicsit magába mélyedt, talán imádkozott, s akkor azt mondta: „Jó asszony, mőnjön csak nyugodtan haza, a fia mögmarad...” Hát még idáig meg is maradtam... (Nevet.)

— Meddig laktál a szülői háznál?

6. BALINT: Szegedi szótár, 1. köt. 197. p. Vö. JUHÁSZ Gyula: Összes versei. Bp. 1963. 3. köt. 329. p.

7. Vö. BALINT Sándor: A szegedi paprika. Bp. 1962. 8. 102. p.

8. Innen Bálint Sándor egyik írói álneve: Vasas Péter.

9. GRYNÆUS Tamás: Engli Tüdő Vince. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (sajtó alatt).

— 1942-ig. Abban a szülői házban megfordult néhány jelesebb ember. Elsősorban, hogy időbeli sorrendet mondjak: Móra Ferenc, azután Lajtha László, Aba Novák Vilmos, Szabó Lőrinc, Árkay Bertalan és Sztrehlo Lili, a híres építész és üvegfestő felesége, és azután Mórnicz Zsigmond, aki meg is szállt nálunk, ott az öreg házban.¹⁰

— *Melyik óvodába kezdtél el járni?*

— Óvodába nem jártam. Ellenben hatéves koromban a Kazaliba írtak be.

— *Melyik az a Kazali-iskola?*

— A Kazali-iskola a mostani alsóvárosi népiskola...

— *A Földmíves utcai?*

— A Földmíves utca sarkán. Most is áll az épület. De öregek még a mai napig így emlegetik. Tudniillik régebben, még a Víz előtt, két iskola is volt, kisebbszerű iskola; az egyikben tanított a Kazali Imre, annak a helyén, ahol most is áll, és a másik helyen, a Sárkány utcában volt egy másik. A Kazali után, aki körülbelül már a hetvenes években nyugdíjba érdekesült, még a legújabb időkig is úgy hívják, hogy Kazali.

— *Eppen ötven éve, ha jól emlékszem, 24-ben ott egy emléktáblát helyeztek el. Móra ír róla.¹¹ Megvan-e?*

— Nem tudom, hogy megvan-e. A lányiskolai rész bejáratánál volt... Na, megállj, megnézem, ha Alsóvároson járok, hogy megvan-e.¹² Nagyon érdemes valaki volt!

— *Oda jártál, hány éven keresztül?*

— Négy éven keresztül. Sándor Antal, nagyon kitűnő, fiatal tanító volt, jó muzsikus, aki a zeneiskolában is tanított egy darabig. Sose felejttem el: 1914-ben, akkor még Péter-Pálkor volt a hivatalos évzáró, ez vasárnapra esett, és utána 29-e, hétfő, és mi mentünk hétfőn a bizonyítványért, s akkor újságolták már, hogy a trónörökös meghalt. Úgyhogy amikor a bizonyítványt megkaptam a negyedik osztályból, egyúttal ezt a trónörökösnek a halála is emlékeztetéssé tette a számomra. Akkor nem akartam iskolába járni; nem voltam eminens tanuló sose; a jobbacskák közé tartoztam, de nem volt meg — úgy látszik — az „ernyedetlen szorgalom” kellőképpen bennem; de azért megálltam a helyemet valahogy. Miután ott voltak már alsóvárosi vasutasok meg iparosok, akik polgáriba adták a gyereküket, hát édesanyám engem is beíratott az úgynevezett III. kerületi polgári iskolába, amelyiknek az épülete, a mostani tanárképző főiskolának a központi épülete, Boldogasszony sugárút 6. szám alatt. Arra emlékszem vissza, hogy 14 szeptemberében kezdődött a tanítás. Rövid ideig, mert sokakat behívtak katonai szolgálatra a tanárok közül, úgy-ahogy próbálták az órarendet elrendezni, és körülbelül három vagy négy hónapig Csefkó Gyula tanította az osztályunkban — *a rajzot!* Ezt mondtam is az öregúrnak; azt mondta, emlékszik rá... (*Nevet.*) Akkor behívták katonának, és nem is került haza az egész háború alatt. Hamarosan hadikórház lett az iskolánkból, akkor átkerültünk a piarista gimnázium épületébe; délután jártunk. Tanáraim közül a legemlékezetesebb, és mondhatom, hogy büszke is vagyok rá, Sebestyén Károly. Ő volt három éven keresztül az osztályfőnököm; rendkívül félelmetesnek híresztelték, de én ebből nem tapasztaltam semmit. Ő tanította a szabadkézi és a mértani rajzot. A szabadkézi rajzban még annak a Lechner-féle magyaros szecessziónak a híve volt...

— *Ez az ő rajzain is meglátszik...*

— Abból az időből megmaradt vázlatkönyvem is igazolja. Ezt majd egyszer oda fogom ajándékozni vagy a múzeumnak, vagy pedig nektek.¹³ Talán mégis nektek kéne... Az igazgatóni volt Baranyai Gyula, aki a Bartók Béla családjával való kapcsolatáról ismeretes;¹⁴ erről, természetes dolog, abban az időben még nem tud-

10. VÖ. PÉTER László: Szeged irodalmi emlékhelyei. Szeged, 1974. 36. p.

11. MÓRA Ferenc: Kazali tanító úr. Szeged, 1924. jan. 27.

12. Azóta én is meggyőződtem róla, hogy megvan: az iskolának most lezárt, Földmíves utcai lépcsőházában látható.

13. Azaz a Somogyi-könyvtárnak.

14. PÉTER László: Bartók és Szeged. Tiszatáj, 1965. 689. p.

tam semmit. Mint fiatal polgárista gyerek sokszor elvetődtem vasárnap délelőtt a múzeumba. Általában az volt a szokás, úgy emlékszem rá, hogy a tízes évek elején még a külvárosoknak a férfinépe bejárt a városháza elé; ez ősi tradíció volt, egy kicsit *détázni*, beszélgetni. Az alsóvárosi férfiakkal, nagyon sokkal, az volt az útja: bevetődtek egy Tisza-parti kiskocsmába vagy a Kiss Julcsához, vagy az Onozónéhoz, s akkor megittak három deci bort, akkor egy kicsit nézelődtek a múzeumban, és úgy mentek azután a városháza elé, s ott aztán megtárgyalták a hétnek az eseményeit. Én is talán ezeknek a hatására többször megfordultam a múzeumban, és határozottan emlékszem Tömörkény Istvánnak a magos, szikár alakjára; aki vasárnap is bent volt, s úgy föl-bukkant. Természetesen, személyes kapcsolatom nem született ebből. Negyedik polgáriba érkezve törtem a fejemet, hogy meg mint; nem is tudom, hogy hogy jutott az eszembe; volt egy rokonunk, egy tisztviselő, akivel beszéltem erről, hallottam, hogy ilyesmi lehetséges, mondtam neki, hogy úgy szeretnék átmenni a gimnáziumba. Akkor egy ismerős piarista tanárnak a segítségével elvégeztem a négy osztályt...

— *Mondanád a nevét?*

— Para Imre. Székely származású, kiváló biológus volt. Úgyhogy nem is volt idővesztés, mert 1918. szeptember elején a különbözeti vizsgát sikerrel kiállítottam, de már előtte nyolc hónapig tanultam, s akkor bekerültem az ötödik gimnáziumba, ahol Vézner — ma Vékei — Károly volt az osztályfőnököm. Itt érettségiztem 1922-ben.

— *Barátaid elemi iskolában vagy polgáriban, vagy később a gimnáziumban, voltak-e? Baráti köröd? Kik voltak?*

— Baráti kör tulajdonképpen olyan értelemben, hogy szellemi kapcsolat alakult volna ki, olyanra tán a gimnáziumból emlékszem; bár valamennyi polgári iskolás osztálytársammal is mai napig jóban vagyok, és örülünk egymásnak, hogyha találkozzunk, de a gimnáziumból emlékszem, az ötödikben együtt jártam Berczeli Anzelm Károllyal, azután Brauswetter Bélával, aki Borús Béla néven írogatott; te bizonyára ismered...

— *Makón él most is...*

— Igen. Ezek osztálytársaim voltak. Még azt szeretném elmondani a középiskolás éveimmel kapcsolatban, mondjuk egészen 1914 és 18 között; hogy amikor bekerültem a polgáriba, akkor az osztálytársaimnak majdnem fele főleg délvidéki német, de kisebb részben román és szerb fiú volt. Szeged hatalmas iskolaváros lévén, körülbelül tíz vagy tizenkét középiskolás internátust tartott fenn; és bizony ezeknek egyike-másika alig-alig tudott magyarul. Most, hogy így visszagondolok rá, hogy milyen kétes illúzió volt ez, ugyanakkor azonban egyetlen tanyai gyerek vagy egyetlen temesközi magyar faluból származó magyar gyerek nem járt velem, mert ezeknek nem volt gondviselőjük, se a DMKE nem nyúlt a hónuk alá, se pedig Szeged városa. Az újságokat böngésztem: csak a világháború alatt vetette föl a maga idejében híres újságíró, Kenedi Géza, azt a gondolatot, hogy Szegeden parasztgimnáziumot kellene állítani ezeknek, a temesközi magyar gyerekeknek a számára.¹⁵ Ez híres, országos hírű publicista volt: érthető, hisz Kenedi Géza Padén született, valami ottani kereskedőnek a gyereke, és a szegedi piarista gimnáziumba járt. De mindenesetre akkor már eső után köpönyeg volt ez a gondolat. Nagyon sajnálatos félreértésnek érzem ezt a kultúrpolitikát. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy azokat ki kellett volna zárni az iskoláztatásból, hanem a mieinket is bele kellett volna kapcsolni a művelődésbe.

— *Kálmány Lajost láttad-e véletlenül? Legalább úgy, ahogy Tömörkényt?*

— Kálmány Lajost, sajnos, nem láttam. Nem emlékszem rá. Ő ott lakott ugyan Alsóvárosban, ott a templom közelében;¹⁶ az édesanyám templomos asszony volt,

15. A kezdeményezés Somlyódy Istváné volt (Paraszt internátus Szegeden. Szegedi Híradó, 1915. okt. 7.); Kenedi Géza csak országos hírt vert neki (Quintus: Szegedi gondolat. Az Újság, 1915. okt. 24. Utánközlése: Szegedi Híradó, okt. 26.). Az elképzelés méltatása, egyben kritikája: BARTA Lajos: A szegedi jámbor szándék. Nyugat, 1915. nov. 1. 1236–1237. p.

16. PETER László: Szeged irodalmi emlékhelyei, 43. p.

sokat elmentem vele misére, vecsernyére, előttem vannak idős papok, akik a nyugdíjukat ott töltötték, Alsóvároson, de nem emlékszem, hogy ő köztük lett volna. Egyébként azt úgy hallottam, hogy annyira emberkerülővé vált, hogy a sétáit leginkább a hajnali órákban végezte. Kérdeztem az alsóvárosi kántort is, azt mondja, hogy ő is bizony nagyon-nagyon homályosan emlékezik rá, pedig ő már 16-ban oda-került a templomhoz.

— *Sándor Bátyám, édesanyádon kívül a családban ki volt még erősen vallásos? Vagy az egész család vallásos volt? Az apai ág is?*

— Anyai ágon a vallásosság sokkal elevenebb volt. Apáim se tagadták meg utóvégre a hitet...

— *Nem is arra gondoltam...*

— Szóval nem voltak olyan egyházas értelemben vallásosak. Anyai ágon emlékszem rá, hogy volt egy nagynéném, édesanyámnak a nénje, akit nagyon szerettem, a Roza néni, aki imádságos asszony volt, és sokan fölkeresték, hogy imádkozzon az ügyeikre-bajaikra rá... Volt aztán a rokonságban olyan valaki, aki huszonkét-szer járt gyalog Radnán. Az édesanyám is oda volt háromszor vagy négyszer, ebből két ízben gyalog.

— *Gyerekként te nem voltál?*

— Sajnos, nem került rá sor, bár mindég szerettem volna. Regnáltam, hogy engedjen el engemet, azt mondja, majd ráérsz. Hát aztán a történelem közbeszólt.

— *Sándor Bátyám, a középiskolában miben jeleskedtél?*

— Középiskolában rendkívül győnge voltam a matematikában és a fizikában, még elégséges is szerepel, viszont a magyarban és a történelemben talán a legelsők közé tartoztam az osztályban. Elég jól ment a latin és a görög is, egy hajszál híján jelesen értem, egy hiba volt benne: két kettős volt. Elég az hozzá, hogy főleg a magyar és a történelem érdekelt. Abban az időben még talán az is hozzátartozik, mondjuk, a belső fejlődésemhez, hogy édesanyám valamelyik belvárosi kereskedőnek a biztatására — Alsóvárosra a Szegedi Friss Újság járt — hallotta, hogy én olyan olvasni szerető gyerek vagyok, előfizetett a Szegedi Naplóra 14 augusztusában.

— *Móra Ferenc főszerkesztősége idején!*

— Móra Ferenc főszerkesztősége idején... Úgyhogy én az újságot végigolvastam már gyerekkoromtól; már úgy 13-14 éves koromban kezdtem jobban eszmélni, úgyhogy Mórának és Tömörkénynek az írásait, hogy úgy mondjam, szimultán olvastam, ahogy az újságban megjelentek.

— *Vézneren kívül van emlékezetesebb tanárod a piaristák közül?*

— Vézner Károly, akit most Vékeinek hívnak, máig napig él, hálás vagyok neki, latin—görög szakos volt, főleg a becsületes munkára szoktatott rá. Azután a mennyiségtanáróm, Sümegi Gyula, Juhász Gyulának volt az osztálytársa, ő 1923-ban halt meg, és végig tartották a barátságot egymással. A tanáraim közül még magára a direktorra is kegyelettel emlékszem vissza, Prelogg Józsefre, aki rókusi születésű, bár nem törzsökös rókusi volt, valami idehelyezett vasutasnak a gyereke; de ő törzsökös szegedivé vált, ő-ző tájszólásban beszélt, és valamiképpen a piaristáknak szegedi tradícióit villantotta előttem meg.

— *Magyartanárod ki volt?*

— Magyartanárom volt Vincze József, utána nemsokára meghalt; nívósabb valaki volt, fiatalabb korában ilyen iskolai segédkönyvet is szerkesztett.

— *Említetted a Tóbiás Áronnal való beszélgetésedben,¹⁷ hogy édesanyád példálózott egy vasúti főtiszttel, aki iskolát járt, s megtagadta később egyszerű édesanyját.*

— Igen.

— *Ki volt ez a vasúti tiszt? Nem tudod? Nem emlékszel a nevére?*

— Majd megmondom a fölvételen kívül. Nem él már, megmondhatnám... Sajnos, elég rossz tapasztalatai voltak kétségtelen, bár az ellenkezőjére is vannak szép példák. Mit mondjak? Most már haló porukban is teljes tisztelettel, nyíltan mond-

17. TOBIÁS Áron: Az ismeretlen birtok. Család és Iskola, 1963. augusztus, 15. p.

hatom: volt egy betyár, aki a Rózsa Sándor bandájához tartozott, Csonka Ferenc, az akasztófán végezte az életét.¹⁸ A gyermekei és unokái már nagyon derék és az alsóvárosi hagyományhoz nagyon hűséges emberek voltak: az egyik unoka a város szenátoraként, másik pedig a szegedi piarista gimnázium igazgatójaként fejezte be az életét...

— Csonka Mihály?

— Csonka Mihály, igen.

— Érdekes! Hát ezt én sem tudtam!

— Szép erkölcsi elégtételt adtak a városuknak!

— Fantasztikus!

— Még egy másik példát említenék. Ez pedig Debreczeni János. Mint tudjuk, már akik a folklórnak a történetével egy kicsit foglalkoztak, hogy Csaplár Benedek egyik fő segítségével volt Ipolyi Arnoldnak. Csaplár az ötvenes években Szegeden volt piarista tanár, és a legkedvesebb tanítványai közé tartozott az alsóvárosi Debreczeni János, akinek a neve fölbukkan az Ipolyi-hagyatékban is többször. Ez később az egri egyházmegyének a papja lett, az életét választott püspökként fejezte be, de az újmiséjét, az ezüstmiséjét, aranymiséjét, gyémántmiséjét valamennyit az alsóvárosi templomban mutatta be; erre a napra mindig hazajött Eger városából. Még talán a portréjához annyit, hogy 20 000 arany koronát hagyományozott a Fogadalmi templom főoltárának a képére, aminek a megfestésére a háború és egyéb körülmények, devalváció miatt nem kerülhetett sor.

— Sándor Bátyám, mire emlékszel 1918 és 19 forradalmas szegedi napjaiból?

— 1918-ban és 19-ben, pontosan emlékszem, de ez nem csak olyan fantáziajáték, mint mondtam, sokat olvastam a Szegedi Naplót, és tudomást szereztem arról, hogy 1918. november 1-én¹⁹ a Nemzeti Tanács a Klauzál téren a Kárász-háznál népgyűlést tart. Én magam is ott voltam, és világosan emlékszem Pap Róbertnek, Móra Ferencnek, Juhász Gyulának és Hollós Józsefnek a szereplésére; ott foglaltak helyet a Kárász-háznak az erkélyén. Ez nagyon nevezetes emlékem ezekről az időkről. 1918, azt hiszem, december utolsó napjaiban jöttek be először a franciák Szegedre, és arra is emlékszem, ahogy a munkásmozgalmak folyton erősödtek. Móra Ferenc a Naplónak valamelyik márciusi számában írt róla (úgy emlékszem, minthogyha tegnap olvastam volna), hogy akik mostan tele vannak aggodalommal, azok gondoljanak Gamálielre, aki istenfélő férfiú volt, aki azt mondotta: „Vagy Istentől való ez, vagy nem”, tehát hogyha Istentől való ez a bontakozó új világ, akkor úgy se tehetünk semmit, fogadjuk el, illeszkedjünk bele. Emlékszem arra is mint alsóvárosi, hogy Zadravecz páter hogyan szerepelt, a prédikációira s a többi. Ahogy visszagondolok rá, nem közönséges szónoki tehetséggel megáldott, de alapjában sajnos nem volt kellő műveltségű valaki, hogy föl tudta volna mérni a dolgoknak és eseményeknek a jelentőségét. Emlékszem még 19-ből arra, hogy július 14-én, a Bastille lerombolásának ünnepén, az itt állomásozó franciák is a lóversenytéren — a vágóhíddal szemközt, ahol most kaszárnya van —, ott tartottak katonai fölvonulást. Az arabok és a berberék csodálatos lovasprodukciókkal álltak elő. Ezt egyébként megírja Sőtér István is *A templomrabló* című könyvében: úgy látszik, hogy mint apró gyerek ő szintén látta. *A templomrabló* egyébként az alsóvárosi templomnak a regénye.²⁰

— Móráról volt szó. Mórával hogy találkoztál össze?

— Mórával úgy találkoztam össze, hogy rendkívül sokat jártam már gimnazista koromban, különösen felsőbb osztályokban a könyvtárba, részben úgynevezett kötelező olvasmányok miatt, részben pedig amikor magyar dolgozatokat kellett írni, házi feladatokat. Emlékszem rá, talán nem is kellene ilyen szubjektív dologgal előjönni, de mégis bennem van, hogy rendkívül nehezen fogalmaztam, rendkívül nehezen

18. Csonka kivégeztetése. Akasztás Eszéken. Szegedi Napló, 1896. jún. 13.

19. Helyesen: október 31-én. Vö. PÉTER László: Juhász Gyula a forradalmakban. Bp. 1965. 52–53. p.

20. 1943.

jött a tollam alá a szó, úgyhogy ötödik-hatodik gimnazista koromban a legnagyobb penitencia volt a számomra a magyar dolgozatoknak a megírása. És akkor úgy egyszerre hetedik, nyolcadikos gimnazista koromban kedvet kaptam, és úgy éreztem, hogy valamiképpen megjött a kedvem az íráshoz, s tán egyet és mást tudnék is mondani. Ez annyira ösztönzött, hogy a magyar dolgozatokhoz sokkal többet olvastam a Somogyi-könyvtárban, mint amennyi éppen szükséges lett volna. Rájöttem az olvasásnak az ízére. Azután mint egyetemi hallgató is sokat jártam a könyvtárba. A szakdolgozatomat, amelyik Klauzál Gáborról szólt, történelmi szakdolgozat volt, a Somogyi-könyvtárnak a hírlapanyaga alapján dolgoztam ki. Azután a doktori értekezésemhez, a *Szilády Áron pályájához*²¹ is nagy segítséget nyújtott. Akkor már tudtam, hogy ki a Móra, föl-följött oda keresni valamit a katalógusban, akkor még a katalógus bent volt az olvasóteremben; és láttam, még akkor bajusza is volt, és kicsit olyan, hogy mondjam, olyan... nem tudok jobb szót mondani rá: olyan bölcs embernek a benyomását tette, aki rezignált, de ugyanakkor mégsem veszítette el a hitét az életben és a hivatásában.

— *Említetted, hogy járt nálatok is. Az hogyan történt?*

— Ennek az a története, hogy 1930 májusában lentjárt Lajtha László Szegeden, népdalokat gyűjteni. Bement Mórához, és Móra — az előzményeket pontosan nem tudom — szóval kint voltak Dorozsmán; Móra Ferenc, Lajtha László. Ottan tanakodtak, nem tudtak nagyon sokra menni a gyűjtéssel, hogy kit lehetne megszólítani, hogy segítsen... és akkor valakinek... Ja, még ott volt a Kogutowicz Károly is, s a Kogutowicznak valahogy az eszébe jutottam én, úgyhogy eljöttek értem, kivittek Dorozsmára autón, az nagy újság volt abban az időben. Ott azt mondtam: Tessék Alsóvárosra eljönni. Ez vasárnap délből volt. Bejöttünk délután, én hirtelenében összehívtam a paprikahasító lányokat, ismerős parasztlányokat, menyecskéket. Lakott nálunk egy öregasszony is, aki tanyán nevelkedett. Akkor Lajtha rendkívül meg volt elégedve... Lajthát elkísérte Móra Ferenc is, úgyhogy akkor Lajtha és Móra ott voltak nálunk. Megkértem akkor, hogy a *Vérem* című könyvét dedikálja számomra. Kedves pár sort írt be. Sajnos azonban ez a könyv nincs már a birtokomban; valaki elkérte tőlem kölcsön, „lelkes” irodalombarát, és elfelejtette máig visszaadni. Egyébként azoknak a nótaszövegeknek egy jó része, több száz, amiket ebben az időben gyűjtöttem, részben még kiadatlan, egy része pedig megjelent a *Szeged népe* — *Új gyűjtés* című, 1933-ban kiadott füzetemben.

— *Sándor Bátyám, a Tömörkény Emlékkönyvben egy kis fricskát adtál Móra Ferencnek, amikor azt írtad róla, hogy a múzeumigazgatása ideje alatt nemigen gyarapította a néprajzi tárt. Ez mit jelent a te szempontodból, s Móráról általában véve mi a véleményed?*

— Nézd, tulajdonképpen utólag semmi vád nem érheti Mórát, semmiféle rekrimináció. Egyrészt tudjuk, hogy a szegedi táj népvándorlaskorának ismerete őtöle származik, másrészt meg annyira elfoglalta az írás, hogy nem is lett volna ideje ahhoz, hogy olyan tüzetesen, ő maga személy szerint beálljon mondjuk a tárgyi gyűjtésbe vagy a fejlesztésbe. Biztos, nagy kár volt az, hogy nem voltak olyan munkatársak. Sebestyén is inkább — adassék meg minden tisztelet neki — íróasztalnál dolgozott, és főleg muzeális anyagot dolgozott föl. Például megírta a szegedi napsugaras házfégekről szóló, nagyon kitűnő leíró tanulmányát, de egyáltalán személyekről vagy gazdasági, társadalmi összefüggésekről egy szót nem ejtett.

— *Ha már itt tartunk: Juhász Gyulával találkoztl-e?*

— Juhász Gyulával személy szerint, sajnos, nem beszéltem, többször voltam azonban olyan társaságban, amelyekben ő is ott volt. Úgyhogy többször hallottam, többek közt azon az emlékezetes matinén, 923-ban, amikor Babits Mihály, Kosztolányi Dezső lenn voltak, és üdvözölték. Sose felejttem el Babitsnak ezt a deklamáló szavát: „Most megfogtalak, Juhász Gyula!” S aztán sokszor láttam magányosan az utcán járkálni. Próbáltam Magyar László révén ismeretséget teremteni, de azt mondta, hogy olyan lelkiállapotban van, hogy nem... Emlékszem, amikor a tudtán

21. 1926.

kívül a *Fiatalok, még itt vagyok!* című kötete megjelent,²³ akkor már nem az Ipar utcában lakott, hanem a Fodor utcában, a mostani Juhász Gyula utcában. Magyar László mindent előkészített, az édesanyjával megbeszélte a dolgot, hogy bizonyos napon, délelőtt volt, elmegyünk hozzá, és átnyújtjuk neki pár szóval ezt a kötetet... Emlékezetem szerint ebben a társaságban ott volt Buday, Radnóti, Ortutay, Tolnai, Reitzer Béla és én. Becsöngettünk, ott volt Magyar is. Egy bizonyos idő múlva az édesanyja rendkívül nagy zavarban kijön: „Ne tessék haragudni, a fiam nincs olyan állapotban, hogy fogadja Önöket.” Úgyhogy akkor a kötetet otthagytuk.

— *Éppen jó, hogy a Szegedi Fiatalokat emlited. A Radnóti-képeskönyvben van egy fénykép, ahol a Dóm téren néztek valamit fölfele; ott te is ott vagy félrecsapott kalappal a fejedben.*²³ *Ez a kép azt bizonyítja, hogy te...*

— Kérlek szépen, én körülbelül 29-ben kerültem Buday Györggyel közelebbi ismeretségbe. Akkor kezdődött ez az agrársettlemment mozgalom bontakozni. Egyik-másik kiszálláson én is ott voltam, és aztán ott bábáskodtam a Szegedi Kis Kalendarium egy vagy két évfolyamánál,²⁴ én adtam az anyagot. Aztán fölhívtam a Budaynak a figyelmét a havibúcsúra, ahol ő még azelőtt soha nem járt, és rendkívül mély benyomással volt rá, mint ahogyan ezt a fametszetes könyve is elárulja. Később azután külön kibontakozott a Fiatalok Művészeti Kollégiuma, amiből azonban valahogyan én, Berczeli Anzelm és Erdei Ferenc kimaradtunk. Már magam sem tudom, hogyan. Úgyhogy aztán noha változatlan nagyon kedves baráti társaságban voltunk egymással, ténylegesen azonban a Kollégiumnak nem voltam tagja. Talán érdekes itt, hogy 927-ben szereztem meg a tanári oklevelet, és attól kezdve egészen 930-ig nem volt állásom. Imitt-amott helyettesítettem beteg tanárokat. 929-ben ki-nevezték Solymossy Sándort a néprajz első hazai professzorává a szegedi egyetemre, s akkor én Solymossy Sándor mellé kerültem 930. szeptember elsejével, és ott voltam mellette egészen a nyugdíjazásáig, ami 1934. szeptember 1-én következett be. Később fölvitte az Isten a dolgomat, mert díjtalan tanársegéd lettem, fizetést azonban nem kaptam egy árva garast se.

— *Miből éltél akkor már 26- vagy 27-től?*

— Részben édesanyámnak a nyakán, bár én rendkívül fájlaltam ezt a dolgot. Kenyerem nem volt, mégis kaláccsal éltem, mert ez alatt a három vagy négy év alatt rendkívül sokat olvastam mindenféle irányban. Akkor, már természetesen a Solymossyval való találkozás előtt, elkezdődött a néprajzi érdeklődésem...

— *Ezt akarom épp kérdezni: meddig tudod visszavinni ezt az érdeklődést? Cs. Sebestyén Károlynak volt ebben szerepe?*

— Ő nem beszélt, mit is beszélt volna 13-14 éves gyerekeknek...

— *Hogy tudtad, egyáltalán mikor tudtad meg, hogy van néprajz a világon?*

— Ebben része van a húszas évek elejének, az akkori irodalmi törekvéseknek...

— *Ady, Móricz, Szabó Dezső?*

— Ady, Móricz, Szabó Dezső... Szabó Dezső itt volt valamennyi ideig, néhány hónapig 25-ben: hallgattam az előadásait is, de talán a leginspiratívabb volt számomra a Tamási novelláival való találkozás...

— *Ez már elég késői: ez 1925, 26...*

— Olvastam a folyóiratokban... És azután pedig egy Bartók-hangverseny...

— *Ezt emlited a Tóbiás Aronnal való beszélgetésedben...*²⁵ *Nem tudtam azonosítani, hogy ez mikor lehetett, tudniillik 25 őszéről beszéltek ott, de 25 őszén nem volt Bartók Szegeden. Ha a Kassban volt, akkor 25. április 2-án volt, ha a Tiszában, akkor lehetett 21. november 26-án vagy 23. november 20-án.*²⁶

— Nem, biztos a Kassban volt.

— *Akkor 1925. április 2-án lehetett.*

— Akkor ezt így kell helyesbiteni.

22. 1935.

23. Radnóti Miklós. Szerk. Baróti Dezső. Bp. 1959. 93. p.

24. 1930, 1931.

25. TÓBIÁS: i. h.

26. PÉTER László: Bartók és Szeged, 695. p.

— Egyébként lehet, hogy József Attila is ott volt. Őt nem ismerted személyesen?

— Őt nem ismertem. Kérlek szépen, csak azért, mert én szerettem volna, hogy mondjam, minél jobb műveltséget szerezni, s nagyon szerettem volna — akkor az anyám elég jó körülmények között élt — és azon törtem a fejemet, hogy talán Bécsbe ha ki tudnék menni. Már idős asszony volt, úgy mondom, ahogy igaz, egy gyereke voltam, és állandóan fájt neki, mikor ezt előhoztam, hogy ne hagyjam őt el, úgyhogy abban egyeztünk meg, hogy harmadik egyetemi évemet Budapesten tölthettem el. Ez volt 924—25-ben. Többek között hallgattam nagy érdeklődéssel Pauler Ákosnak, Hekler Antalnak, azután Horváth Jánosnak, Angyal Dávidnak, Hóman Bálintnak, aztán ki volt még... Gombocz Zoltán, Szinnyeinek az előadásait. Főleg Pauler Ákos és Gombocz Zoltán és Horváth János, ez a három volt, akiket nagy lelki, szellemi gyarapodással hallgattam. Ugyanakkor magántanár volt Solymossy Sándor ottan, úgyhogy a Solymossy Sándorral való ismeretségem már ott kezdődött el.

— Egyébként szegedi egyetemi tanárok közül ki volt emlékezetes számodra?

— Szegedi egyetemi tanárok közül... Kérlek szépen: nagy tisztelettel hallgattam a Márki Sándort; kicsit olyan romantikus, de végtelen — hogy mondjam — tudományos idealizmustól eltöltött valaki volt, aki az igazmondást mindennél többre tartotta a történelemben; azután Mészöly Gedeont...

— Milyen szakos voltál, Sándor Bátyám?

— Magyar—történelem. Aztán hát Horgertől módszertanilag kétségtelenül sokat tanultam. Azután Dézsinél doktoráltam; Dézsi a tényeknek a tiszteletére tanított meg. És ami a későbbiek szempontjából nem jelentéktelen: 925—26-ban két féléven át hallgattam Herrmann Antalt, aki már akkor alig látott... Te, Lacikám, most a múlt héten halt meg az özvegye...

— Láttam az újságban...²⁷

— De nem mentetek utána, hogy van-e valamije... azt hiszem, már kimerült...

— Már korábban én egy évforduló alkalmával írtam róla,²⁸ akkor az unoka-öccse, Jóska János jelentkezett, s már akkor sem volt semmi...

— Jó, csak akartam éppen mondani...

— Ha lehetne, térjünk vissza a néprajzi érdeklődésed kibontakozásához. Tehát Bartók, mondd...

— Bartók... Szóval voltak már bizonyos előzmények. Akkor még eléggé virágjában volt az alsóvárosi parasztélet, benne voltam teljesen...

— Arra nem emlékszel, hogy az első olyan olvasmányod, amelyik kifejezetten tudományosan néprajzi volt, mi lehetett? Mondjuk Győrffynek a Szilaj pásztorok című munkája?²⁹

— Kérlek szépen, polgárista koromban olvastam, bár az nem kimondottan néprajzos, de világosan emlékszem, hogy többször is elolvastam még, 13-14 éves koromban, Móricz Pálnak Régi magyar élet című könyvét,³⁰ ami iskolai ajándékként került a kezembe.

— Igen. Egyébként most már nem csak néprajzra vonatkoztatva: voltak ifjúkorodnak nagy olvasmányélményei? Egy-egy író vagy egy-egy mű. Ilyen, mint ahogy mondd, a Móricz Pál.

— Szerettem Jókait olvasni, azután nagyon bennem maradt egész fiatal koromból a Dickens és a Tolsztoj. Talán legjobban. A költők közül pedig Ady, akivel nagyon korán megismerkedtem...

— Ez meglep engem, ez az Ady... hogy ilyen korán...

— Gimnazista koromban...

— Érdekes, igen.

— Nagyon érdekes, ez nem tartozik ide, de elmondom, hogy már jártam még polgárista koromban, a Dugonics Társaságnak a fölolvásó üléseire; s 17 ószén itt sze-

27. Délmagyarország, 1974. jan. 5.

28. Délmagyarország, 1966. ápr. 16., ápr. 24., máj. 28.

29. 1922.

30. 1913.

repelt Ady.³¹ akkor már tudtam, 13 éves koromban, hogy kicsoda, és el akartam menni. Volt ott Alsóvároson egy barátom, de abban nem volt ilyen érdeklődés, és mondtam, gyérünk el ide, hallgassuk meg: és valahogy úgy eltérített tőle, ezt egész életemen keresztül sajnálom. Nem tudom, elmentünk csatangolni a Tisza-partra, vagy nem tudom, hova, amit máskor is megtehettünk volna.

— Mikor jöttél rá arra, hogy van úgynevezett „vallásos néprajz”? S miből jöttél rá?

— Kérlek szépen, talán abból, hogy nagyon vallásos miliőben nevelkedtem föl. És aztán mikor elkezdtem olvasni... akkor...

BÁLINT SÁNDOR NAGY BENCE PÁL TÁPAI ADATKÖZLŐVEL

— De például a német néprajzban voltak ilyen kezdeményezések...

— Nem, ez világos: nem akarok semmiféle prioritást itt magamnak, csak a tényeknek az alapján mondom... 1928-ban megalakult Szegeden az Alföldkutató Bizottság, akkor megindult a Népünk és Nyelvünk; abban egyet és mást publikáltam...

— 29-ben publikáltál először népi imádságokat, ráimádkozásokat.³² Ez már azt jelenti, hogy akkor már tudtad, hogy ilyen van...

— Igen. Akkor voltam torban, ilyen halotti siratásokon, lakodalmakban, aztán ilyen jámbor öregasszonyokat is ismertem, akiknek az énekeit lejegyeztem stb. Csak azt szeretném mondani, hogy 29-ben volt az Alföldkutató Bizottságnak egy vándorgyűlése Kecskeméten.³³ S ott mindenki fölszólalt, hogy mik az alföldi problémák. Én is szót kértem, mondom, nagyon szép ez a néprajzi program, de sajnos,

31. 1917. szeptember 30-án. Vö. Tömörkény Emiékkönyv. Szeged, 1966. 183. p.

32. BÁLINT Sándor: Szegedi népies imádságok és ráimádkozások. Népünk és Nyelvünk, 1929. április–június, 189–190. p.

33. Május 29-én. Vö. Népünk és Nyelvünk, 1929. 266–268. p.

egyét kifejejtették: a népi vallásosság kutatásának a fontosságát, pedig az — különösen akkor még — az emberi magatartásokat nagyon meghatározta, akár a tételes vallások, akár a szekták. Akkor már láttam, nagyjából tisztában voltam a kérdéssel, ekkor jöttem rá, tudod, mikor nem volt állásom...

— És mikor jöttél rá, hogy külföldön már ezt művelik mint tudományt?

— Külföldön? Kérlek szépen, a harmincas évek elején. Úgyhogy annak nyoma is van, hogy fölszólaltam, hogy fölhívtam a figyelmet a vallási jelenségeknek a vizsgálatára.³⁴

— No most, emlékszel-e arra, hogy a negyvenes években Szendrey Zsigmond az *Ethnographiában* vitába szállt veled.

— Lehordott, igen.

— Mi erről az álláspontod mai szemmel?

— Azt mondják, hogy halottakról vagy jót, vagy semmit. Magam sem tudom, hogy miért, Szendrey Zsigmond kezdettől fogva nem rokonszenvezett velem. Például mikor megjelent az első közleményem, sokat, többet adtam, s akkor a Bibó István átadta Szendreynek — ma úgy mondanánk, lektorálni — és akkor: ez se jó, az se jó, amaz se jó, mindent kihagyott. Szerintem azt érezte, azt hitték, hogy az ő szabadalmuk a szokásoknak a kutatása, hogy most jön egy kontár, s ez beleszól az ő ügyükbe. Szendrey Ákos egyrészt a búcsújáráshoz hozzászólt;³⁵ én azt mondtam, hogy *Adatok a búcsújárás néprajzához*,³⁶ de nem azt, hogy a búcsújárás néprajza. Úgyhogy én ott nyomban ki tudtam volna a magam gyűjtéséből egészíteni. Ezután pedig Szendrey Zsigmond mikor írt a bögötemetésről: igenis, volt bögötemetés, ki tudnám mutatni forrásszerűen, de hogy „ez a Bálint Sándor milyen marhaságot írt...”³⁷ Én akkor írtam egy választ, a választ nem közölték, és akkor...

— Nincs meg ez a válasz?

— Valahol talán megvan... Akkor, azt hiszem, a Gunda volt a szerkesztő, azt írta, a békeség kedvéért hagyd rá. Ki akartam lépni a Társaságból; akkor a Zichy István volt az elnök, az megkérte, nem tudom, ki volt a főtítkárs, hogy írjanak nekem, hogy hagyjam az egészet abba és ne folytassam a dolgot. Hát tudod, hogy milyen békeszerető marha vagyok... (Névet.)

— Sándor Bátyám, Radnótival milyen volt a kapcsolatod?

— Kérlek szépen, Radnóti elsőéves kora óta ismertem; jó beszédes kapcsolatban voltunk egymással. Egyet mondhatok, hogy olyan tiszta emberi egyéniséget és karaktert keveset ismertem egész életemben, mint a Radnóti amilyen volt. Ezt nem a halála után, megszépítő messzeségből mondom, hanem ez volt akkor is a leg-szentebb és legőszintébb meggyőződése.

— Szegedről való eltávozása után nem volt vele találkozásod?

— Nem találkoztam vele, talán egyszer Budapesten futólag, de egész futólag.

— Ortutayval mikor ismerkedtél meg?

— Ortutay, ezt ő is elmondta egyik elnöki megnyitójában, hogy nyolcadikos gimnazista korában az önképzőkörben Assiszi Szent Ferencről akart írni egy tanulmányt, s akkor az egyik piarista tanár hozzám küldte forrásokért. Akkor kezdődött el. Utána elsőéves hallgató lett, pontosan akkor került az egyetemre, mikor én díjtalan gyakornok lettem. Csakugyan nagyon lelkesen hallgatta Solymosynak az előadásait; érdekesek és értékesek voltak azok az előadások; és hát nagyon sokat voltunk együtt, Alsóvárosra is sokat járt; akkor nekem már volt egy elég szép könyvtáram, azokat olvasta; hogy modjam neked: egész aszkézisig menő munkakedv volt benne már fiatal korában is.

— Erdei Ferencel hogyan találkozta össze? Lévén, hogy ő jogász volt...

— Erdei Ferencel... Bibó István és Reitzer Béla révén ismerkedtem meg. Többször volt kint Alsóvároson.

34. Uo. 268. p.

35. SZENDREY Ákos: Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. *Ethnographia*, 1940. 87—90. p.

36. *Ethnographia*, 1938. 193—200. p.

37. SZENDREY Zsigmond: Bálint Sándor: Az esztendő néprajza. *Ethnographia*, 1943. 195—196. p.

— *Olvastad, amit írt a Város és vidékében rólatok?*³⁸

— Olvastam, igen... Voltak olyan dolgok, amiket megbeszéltünk egymás közt, mert mi voltunk az egyedüli parasztfiak ott abban a mozgalomban; nem kritikai élel, arról nem volt szó, csak úgy magunk közt. No most, kérlek szépen... Élni kellett: 31-ben megüresedett egy tanári állás a tanítóképzőben, és akkor odakerültem. 27 éves voltam; először voltam — hogy elmondjam a kategóriákat — díjtalan óraadó tanár, aztán óraadó tanár, aztán helyettes tanár és kilenc rövid év múlva, 36 éves koromban kineveztek tanítóképző intézeti rendes tanárrá. Gondolhatod ezek után, hogy mi volt akkor és mi most is a Horthy-rendszerről a véleményem!

— *Közben már egyetemi magántanár lettél 1934-ben.*

— Egyetemi magántanár voltam. Ennek az volt az oka, hogy nem is gondoltam rá; most ez nem szépítés akar lenni... Solymossy 34-ben nyugalomba vonult. Ő — biztos tudsz róla — nem is ő, inkább vele ellentétben állottak némely múzeumi néprajzosok: vita volt köztük, és Solymossy, bár ő nagyon békés természetű, nagyvonalú ember volt, mégis belekeveredett olyan vitákba, amiket végképpen nem szeretett; na, és amikor ő nyugalomba vonult, akkor már Klebelsberg meghalt, és Hómannak első dolga az volt, hogy — nem az, hogy Budapestre vagy Debrecenbe néprajzi tanszéket szervezzen, hanem — a szegedi néprajzi tanszéket elvitte Budapestre, s arra kinevezte Györffy Istvánt. Ami nagyon helyes és rendes dolog volt, csak szerintem a baj az volt, hogy ez a szegedi egyetemnek a kárára történt. No és akkor, körülbelül 33 elején, azt mondja Solymossy: „Fiam, én magából szeretnék magántanárt avatni”; mert hát elmondta, hogy mi a helyzet, hogy „itten mégis a néprajznak legyen valami folytatása, s arra gondoltam, hogy Sebestyén Károlyt a tárgyi néprajz számára, magát pedig a szellemi néprajz számára habilitálom”.

— *Ez szép és elég tervszerű gondolkodásra vall; hogy az utódlását legalább így biztosítsa.*

— Igen, hidd el, Lacikám, az volt az első szavam, mikor ezt mondtam: „Professzor úr, kérem, ezt én még nem érdemlem meg.” S erre azt mondta nagyon kedvesen: „Fiam, magának ehhez semmi köze nincsen. Ez az én dolgom.” Úgy is történt; így lettem én 34-ben magántanár. S attól kezdve egészen addig, amíg 65. december 31-ével nyugalomba vonultam, addig vagy mint magántanár, később mint megbízott előadó, majd mint professzor minden félévben előadtam; még azokban a nagyon nehéz esztendőekben is, 944-ben, amikor az egyetem elmenekült. Már 44 novemberében a szovjet parancsnokság sürgette, hogy az iskolák nyissák meg a kapukat, az egyetem is, úgyhogy akkor három tanszéket varrtak a nyakamba...

— *Igen, emlékszem, hogy a magyar tanszéket is...*

— Magyar irodalom, nyelvészet, földrajz; hasonlóképpen a főiskolán is. Erre az volt a köszönet, hogy 70-ben, amikor ünnepelték ezeket az időket, akkor engem meg se hívtak... Hát mindegy... azért nem bántam meg, hogy helytálltam akkor. Na, kérlek szépen, akkor... hát... ez volt... Kérdezzél, kérlek...

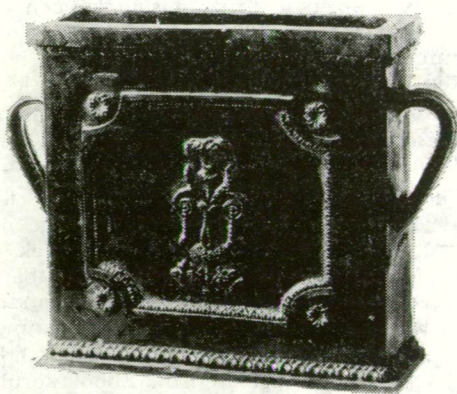
— *Kifogytam a kérdéseimből. Azt kérdezem csak, hogy mit gondolsz még elmondani szellemi fejlődéséről, tudományos fejlődéséről, egyáltalán: mit tartasz életed legjelentősebb alkotásának?*

— Ha megnézzük, hogy mit dolgoztam, körülbelül két témakörhöz lehet kapcsolni a munkásságomat. Egyik: Szeged. Talán úgy lehetne mondani: Szeged általában, különös tekintettel a szegedi népiéletre. Így születtek meg azok a munkák, amiket idáig kiadtak; sajnos, a nagyobbik rész még kéziratban várja a megjelenést. 68-ban jelent meg *A szegedi nép* című könyvem a *Magyarország tájai* című sorozatban; az a kis könyv tulajdonképpen a vázlata egy nagy tájmonográfiának, amelyik idáig több mint háromezer oldalnál több; nem valószínű, hogy be tudom fejezni, már hogy az összes fejezeteket meg tudom írni. Ebből körülbelül hét vagy nyolc fejezet teljesen kész van, és körülbelül három-négy fejezetet könnyen be tudnék fejezni. Hogy mikor jelenik meg, nem tudom, és nem rajtam múlik. Itten körülbelül

38. ERDEI Ferenc: Város és vidéke. Bp. 1971. 72. p.

tehát... hirtelenében elmondom: Szegednek a településnéprajza, azután a táplálkozásnak hagyományvilága, népviselet, földművelés, jószágtartás, vízi élet, ezek vannak teljesen készen; a többi, pl. a szegedi folklór, talán kevés munkával szintén hamar elkészülne; és amit még könnyen be tudnék talán fejezni, a szegedi népi kismesterségek. Nyersanyagban van néhány fejezet, pl. a szegedi népnek a betegség-orvoslói gyakorlata. Ez az egyik terület tehát: Szeged; ebből a legnagyobb lélegzetű a *Szegedi szótár*,³⁹ azután a *Szeged városa*,⁴⁰ azután a *Szegedi példabeszédek és jeles mondások*,⁴¹ s talán ebben az esztendőben megjelenik — ez inkább történelmi munka, sok néprajzi vonatkozással — azt a címet adtam vagy szeretném neki adni: *A szegedi deákság*. Ez Szegednek a 15–16. századi népelete, művelődése. Sajtó alatt van Tombácz János meséinek kétkötetes gyűjteménye is. A másik pedig: a vallási hagyomány. Itt bizony még a gyűjtésemnek a legnagyobb része kéziratban hever, talán most az idén megjelenik az esztendő hagyományvilágáról szóló kéziratomnak az első része. Körülbelül három kötetet tenne ez ki. Itten talán arra szeretnék kitérni, hogy nem csak a katolikus, hanem a protestáns párhuzamokra gondoltam, azonkívül a közöttünk és a szomszédságunkban élő népeknek a megfelelő szokásvilágát szintén iparkodtam bedolgozni, tehát interetnikus munka szeretne legalábbis a szándékaiban lenni. Ha még élhetnék, akkor a következőt szeretném elvégezni: az emberi életnek a szakrális aláfestését, egyházas vonatkozásait szeretném megvilágítani, ahogy a liturgiával, a szertartásokkal stb. kapcsolatban vannak, illetőleg azok inspirálták őket, tehát például keresztség, születés, házasság, lakodalom, utolsó kenet, betegség, halál, aztán egyházi rend, pap a néphagyományban, s így tovább. A másik, amihez szintén nagyon sok anyagom van, a búcsújárásnak a hagyományvilága; talán ez egyik legarchaikusabb rétege a magyar népkultúrának. Egész középkorias, székely népballadákra emlékeztető világ bontakozik ki belőlük. Szeretném a szegedi tájnak a hagyományvilágát *A szegedi nemzet* összefoglaló címmel tető alá hozni. Miután közeledik az 1879-i árvíznek a százéves évfordulója, gondoltam, hogy amint szokás mondani, „a művelt nagyközönség számára” a *Szeged városa* című könyvemet, amelyiknek elsősorban művészettörténeti ugyan a karaktere, bár más vonatkozásokat is természetesen érint, egy háromszoros-négyszeres terjedelemben *Szeged város történetévé* átdolgozom.

— Nagyon szép program, kívánom, hogy a nyolcvanadik születésnapodon már úgy beszéljünk ezekről, mint elkészült és megjelent művekről.

39. 1957.
40. 1959.
41. 1972.